

gün tabiat tasvirleri dışında övgü, yergi, mersiye, hamriyyât, tardıyyât, ihvâniyyât, içtımâî tasvir temalarında da geleneksel şiirleri vardır. Bazı şiirlerinde Ehl-i beyt'i övmesi sebebiyle Şîf olduğu kanaatini uyan-dırmış olsa da ciddi kaynaklar bunu teyit etmemiştir. Onun bu tür şiirleri Şîf olan Hamdânîler'in çevresinde nazmedilmiş ol-masının bir sonucu gibi görülmüştür.

Eserleri. 1. *Dîvân*. Ebû Bekir es-Sülfî'nin derleyip kafiyelerine göre düzenlediği divanın 200 varak olduğu kaydedilmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 168). Şairin bahçe ve çiçek tasvirleriyle ilgili şiirlerini Râgıb et-Tabbâh *Dîvânü's-Şanevberî er-ravziyyât* adıyla yayımlamış (Halep 1932), İhsan Abbas, Kalkûta yazmasına dayanarak râ-kâf arasındaki şiirlerini *Dîvânü's-Şanevberî* ismiyle neşretmiş (Beyrut 1970), nâşir başka kaynaklardan derlediği şiirlerini *Tekmiletü Dîvânî's-Şanevberî* adıyla bu neşrine ilâve etmiştir. Divanda elli parça övgü-yergi, seksen parça gazel, kırk parça av, mersiye, tâziye ve istek üzerine yazılan şiir, kırk parça da rebıyyât, zehriyyât ve selciyyât şeklinde kısımlara ayrılan tabiat tasviri şiirleri yer alır. Aynı neşre Lutfî es-Sakkâl-Dürriyye el-Hatîb *Tetimmetü Dîvânî's-Şanevberî* adıyla bir ek yapmış (Halep 1971), Hilâl Nâcî, bu neşre ve *Tetimme*'ye *Zeyl ve İstidrâk* ismiyle Şimşâtî'nin *el-Envâr ve mehâsinü'l-eş-â'r*'ında rastladığı şiirleri ilâve etmiştir (*el-Kitâb*, VIII/4 [Bağdat 1974], s. 3-8). İhsan Abbas neşrine Ziyâeddin el-Haydarî almış kıta (*el-Mevrid*, IV/4 [Bağdat 1975], s. 255-268), Hilâl Nâcî yirmi altı kıta (*a.g.e.*, VI/1 [Bağdat 1977], s. 284-288) eklemiş, ayrıca *el-Müstedrek 'alâ sunnâ'i'd-devâvîn*'inde ilâvelere yer vermiştir (Bağdat 1991, s. 225-236). Groger Schoeler *Dîvânü's-Şanevberî*'yi yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1974). Abdurrahman Utbe, *eş-Şanevberî şâ'iru't-tabî'a* adlı eserinde (Libya-Tunus 1981) Sanevberî'nin şiirlerini tabiat şiirleri, geleneksel şiirler ve içtımâî şiirleri şeklinde üç kategoride incelemiş, tabiat şiirlerini ravziyyât, zehriyyât, mâiyyât, selciyyât, fasliyyât ve canlı tabiat; geleneksel şiirleri hiciv, mersiye, gazel; içtımâî şiirleri teşey-yû', hamriyyât, ihvâniyyât ve içtımâî tasvir kısımlarına ayırmıştır. 2. *Şerhu Bâ'iyeti Zırrumme* (nşr. Mahmûd Mustafa Halâvî, Beyrut 1406/1986). *Zırrumme*'nin ما بال عينك منها الماء ينسكب / كأنها من كلي مفرة سر (Gözlerine ne oldu durmadan yaş dökmeye / Su sızdıran eski azık torbaları gibi) dizesiyle başlayan seksen sekiz beyitlik meşhur kasidesinin daha çok nâdir ve garîb kelimelerin izahı ile kısmen mâna ve i'rab güç-

lüklerinin açıklandığı orta hacimde bir şerh-tir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sanevberî, *Dîvân* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1970, tür.yer.; a.mlf., *Şerhu Bâ'iyeti Zırrumme* (nşr. Mahmûd Mustafa Halâvî), Beyrut 1406/1986, s. 53, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9-13; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 168; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), V, 239-246; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 248-249; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. Muhammed en-Neccâr), Kahire 1299, I, 61; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XI, 98-99; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 239-246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 119-120; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 145; Mez, *el-Haçâretü'l-İslâmiyye*, I, 430, 433-435, 463; Sezgin, *GAS*, II, 501-502; A. Hamori, *On the Art of Medieval Arabic Literature*, Princeton 1974, s. 78-87; G. Schoeler, *Arabische Naturdichtung*, Beirut 1974, s. 273-343; a.mlf., "al-Şanawbarî", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 687-688; Abdurrahman Utbe, *eş-Şanevberî: Şâ'iru't-tabî'a*, Libya-Tunus 1981, s. 57-66, ayrıca bk. tür.yer.; A'yânü's-Sîfa, III, 142-143; Yûsuf es-San'ânî, *Nesemetü's-sihr*, Dimaşk Mektebetü'l-Medresetü'l-Hüseyniyye, I, 41; C. E. Bosworth, "Sanawbarî's Elegy", *Arabica*, XIX, Leiden 1972, s. 222-239; Sâmî el-Keyâlî, "eş-Şanevberîyye", *el-Kitâb*, VIII/4, Bağdat 1974, s. 3-8; IX/5-6-7 (1975), s. 782-787; X/8-9-10 (1976), s. 303 vd.; Ziyâeddin el-Haydarî, "Ziyâdât 'alâ Dîvânî's-Şanevberî", *el-Mevrid*, IV/4, Bağdat 1975, s. 255-268; Hilâl Nâcî, "Ziyâdât 'alâ Dîvânî's-Şanevberî", *a.e.*, VI/1 (1977), s. 284-288; J. E. Montgomery, "al-Şanawbarî", *Et* (Fr.), IX, 8-9.

NASUHI ÜNAL KARAARSLAN

SANHÂCE (Benî Sanhâce)

(بنو صنهاجة)

Berberiler'in büyük kollarından biri.

Berberî tarihçilerine göre Bernes b. Berr'in soyundan gelen yedi büyük kabileden biridir. Genellikle Berberî olduğu kabul edilmekle beraber bazı müslüman ne-seb âlimleri, Kûtâme ile Sanhâce'nin kökenlerinin Himyerîler'e dayandığını ve Yemen'den Afrika'ya geldiklerini ileri sürmüştür. Bir kısım tarihçiler, çoğunluğu göçebe hayatı yaşayan Sanhâce boyuna bağlı kabilelerin Berberiler'in üçte birini teşkil ettiğini, her dağda ve ovada bulduklarını söyler. Sanhâce'nin sayıları yetmişe ulaştığı söylenen kolları, İslâm fetihleri öncesinde Atlas Okyanusu kıyılarından Libya-Sudan sınırındaki Gadâmîs şehrine kadar Kuzey Afrika'nın her bölgesine yayılmış durumdaydı. İbn Haldûn, Sanhâce'den Lemtûne'nin müslümanların bölgeyi fethinden çok önce Sahrâ'ya çekildiğini zikreder. Araştırmacılar bu çekilmenin Romalılar'ın Kuzey Afrika'yı istilâsı neticesinde gerçekleştiğini söyler.

Zenâte boyu ile çekişme halinde olan Sanhâce en parlak dönemini IV-VI. (X-XII.) yüzyıllar arasında yaşamış; bu boya bağlı kabilelerden Telkâterler İfrîkiye, Cezayir'in doğu kısmı ve Endülüs'te, Lemtûne ve Messûfeler Mağrib-i Aksâ, Endülüs ve Balear adalarında devletler kurmuşlardır. Sanhâce'nin önemli kollarından olan Telkâte X. yüzyılda Cezayir'in Kosantîne eyaletine tekabül eden kısmında oturuyordu. Bunlar Menâd b. Menkûş liderliğinde Mağrib-i Evsat'ın bir kısmını ele geçirdi ve İfrîkiye'de hüküm süren Ağlebîler'e destek verdi. Menâd'ın oğlu, Zirîler hânedanının kurucusu Zîri ise Ağlebîler'i ortadan kaldıran Fâtımîler'i destekledi. Endülüs Emevîleri'ne destek veren Zenâte'ye karşı mücadele etti. Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînilâh, Mısır'a giderken İfrîkiye'de Bulukkîn b. Zirî'yi vekil tayin etti (362/972). Fâtımîler adına Kayrevan'da hüküm süren ve Sebte'ye kadar bütün Mağrib'i ele geçiren Zirîler, Mansûr b. Bâdis zamanında ikiye bölündü. Hammâd b. Bulukkîn'in soyundan gelen ve Cezayir'de Kal'atü Benî Hammâd'ı merkez edinen Hammâdîler 1067'de merkezlerini Bicâye'ye taşıdılar. Bu iki küçük devlet XII. yüzyılın ikinci yarısında Muvahhidler tarafından ortadan kaldırıldı. Hammâdîler'in kurulduğu yıllarda Endülüs'e giderek Endülüs Emevî Devleti ordusuna katılan, sayıları birkaç binle ifade edilen bir Zirî topluluğu, bu devletin son yirmi yılını kapsayan kriz döneminde en önemli güç odaklarından biri oldu. Devletin dağılma sürecinde Gırnata'ya (Granada) çekilerek burada şehir devletlerinin (mülûkû't-tavâif) en güçlülere arasında yer alan Gırnata Zirîleri'ni kurdu.

Sanhâce'nin en büyük üç kolu olan Cüdâle (Cüddâle), Lemtûne ve Messûfe kabileleri, Büyük Sahrâ'nın güney kısmında Batı Sudan'a kadar uzanan geniş bölgede yayılmıştı. Cüdâle, Evdegost (Awdaghost) üzerinden Gâne, Nijer ve Senegal nehri havzasındaki Sudan krallıklarına gerçekleştiren tuz ticaretini kontrolü altına almıştı. Erkekleri yüzlerine lisâm (peçe / örtü) örttükleri için "mülessimûn" diye adlandırılan Lemtûne, V. (XI.) yüzyıl ortalarında Batı Sahrâ'dan Sudan içlerine geçişi sağlayan ve Sicilmâse ile Gâne'yi, dolayısıyla Sudan'ı birbirine bağlayan Mağrib'in en işlek ticaret yolunun kontrolünü elinde tutuyordu. Sanhâce'ye bağlı kabilelerden Cüzûle, Sûs vadisiyle Der'a arasında, Lemta Nûn vadisiyle Sûs arasında, Terga ise Der'a vadisiyle es-Sâkiyetü'l-Hamrâ arasında yaşlıyordu.

Lemtûne'nin İslâm'la tanışması, Emevîler döneminde Ukbe b. Nâfi'in 60-64 (680-684) yıllarında Kuzey Afrika'da gerçekleş-tirdiği fetih hareketine kadar götürülür. 127'de (745) Batı Sahrâ'ya ulaşan Abdurrahman b. Habîb burada İslâm'ın yayılması için gayret gösterdi. Mağrib-i Aksâ'da kurulan İdrîsîler de bölgede İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağladı. III. (IX.) yüzyılda Lemtûne ve Sanhâce'ye bağlı diğer kabilelerin İslâm dinine girişi tamamlanmıştı. Bununla birlikte İslâmlaşma'nın Mâlikî fakihî Abdullah b. Yâsîn el-Cüzûlî'nin bölgeye gelişine kadar yüzeysel kaldığı bilinmektedir. Batı Sahrâ'da yaşayan bu kabileler, VIII. yüzyılın ikinci yarısında Evdeğost'ta Lemtûne'nin öncülüğünde bir devlet kurdular. Bilâdüssûdan topraklarına seferler düzenleyen ve Nijer kıyılarında kadar Batı Sahrâ'nın tamamını hâkimiyeti altına alan bu devlet 300-420 (912-1029) yılları arasında karışık bir dönem yaşadı. V. (XI.) yüzyılda yeniden toparlanan Lemtûneliler, Muhammed Tareşna zamanında Cüdâle ve Messûfe gibi kabileleri de içine alan bir kabileler federasyonu oluşturdu. Tareşna'nın ardından yönetim Cüdâle'den Yahyâ b. İbrâhim'e, onun ardından oğlu İbrâhim b. Yahyâ'ya geçti. İbrâhim, V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirdiği hac yolculuğu sırasında Hicaz'da din âlimleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde halkın İslâm dini hakkında çok yüzeysel bir bilgiye sahip olduğunu farketti. Bu bilgi eksikliğini gidermek için halkına İslâmiyet'i aslına uygun biçimde öğretmek üzere Abdullah b. Yâsîn'in ülkesine gelmesini sağladı. Bölgeye giden ve halkın İslâm hakkında fazla bir şey bilmediğini, bazı kabilelerde putpe-restlik döneminin inanç ve ibadetlerinin hâlâ varlığını koruduğunu gören Abdullah b. Yâsîn kurduğu ribâtta yetiştirdiği çoğunluğu Lemtûneli öğrencilerini bu kabilelere öğretmen olarak gönderdi. Bu ribâtta başlattığı eğitim öğretim faaliyetleriyle Murâbitlar Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan ve çalışmalarında en büyük desteği Lemtûne'den gören Abdullah bölgedeki Sanhâce kabilelerinin liderlerini emirliğine bu kabileye verilmesine razı etti. Yahyâ b. Ömer'in emirliğe getirilmesiyle, bölgede Sanhâce kabilelerinin kurduğu ikinci devlet olan Murâbitlar'ın temeli atılmış oldu. İslâmî dönemde Lemtûne'nin öncülüğünde Sanhâceliler'in oluşturduğu güçlü devlet olan Murâbitlar, kısa sürede Uzak ve Orta Mağrib ile Endülüs'ü sınırları içine alan büyük bir imparatorluğa dönüştü. İlk defa Kuzey Afrika ile Endülüs'e hâkim olan bu devlet, 541'de (1147) Mas-

mûde Berberleri'nin kurduğu Muvahhidler tarafından yıkılıncaya kadar ayakta kaldı. Bunun yanında Murâbitlar'ın çöküş döneminde bağımsızlığını ilân eden Muhammed b. Ali, Balear adalarında Benî Gâniye hânedanını tesis etti. Murâbitlar'ı yeniden kurmak için büyük çaba gösteren Benî Gâniye, Muvahhidler'le mücadelede başarılı oldu. Balear adalarından sonra Orta ve Yakın Mağrib'de Sanhâce kabilesinin merkezi olan Bicâye'yi, ardından Cezayir, Milyâne, Kal'atü Benî Hammâd ve Kafsa, daha sonra Tunus, Mehdiye ve İfrîkye'nin (Tunus) tamamını ele geçirdi. Ancak 621'de (1224) Muvahhidler önünde kesin bir yenilgiye uğradı, böylece Kuzey Afrika'da Sanhâce'nin siyasî hâkimiyeti tamamen sona erdi.

Göçebe hayatı süren Lemta ve Cüzûle, yerleşik hayat süren Heskûre gibi az sayıdaki Sanhâce kabilesi Mağrib-i Aksâ, Sûs ve Atlaslar'da yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde Fas'ın Atlantik kıyılarında Şâviye ve Dükkâle'de, kuzeyde Rif yakınlarında Bottuya ve Uryagul gibi Sanhâce'ye mensup oldukları bilinen kabileler mevcuttur. Moritanya'da Lemtûne, Cezayir'in güneydoğusunda Sanhâce adıyla varlığını sürdüren kabileler bulunmaktadır. Ancak bunlardan hiçbirisi siyasî bir güce sahip değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bekrî, *el-Muğrib*, s. 163 vd.; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 228-229, 247-252, 267-314; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muğrib*, Rabat 1973, s. 108-171; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 116-128, 201-274; Selâvî, *el-İstikşâ*, II, 3-54; Hasan Ahmed Mahmûd, *Kıyâmü devleti'l-Murâbitîn*, Kahire 1956; H. R. Id-ris, *La Berbérie orientale sous les Zirides X^e-XIIe siècles*, Paris 1962, I-II; a.e.: *ed-Devletü's-Şanhâciyye* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1992, I-II; J. Cuoq, *Histoire de l'islamisation de l'Afrique de l'Quest*, Paris 1984, s. 9-12, 54-56; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 59-87; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve hadâretüh*, Beyrut 1412/1992, I, 559-614; *The Cambridge History of Africa* (ed. J. D. Fage), Cambridge 1999, II, 651 vd.; T. Lewicki, "Les origines de l'Islam dans les tribus berbères du Sahara occidental: Mûsâ ibn Nuşayr et 'Ubayd Allâh ibn al-İhabhâb", *St.I*, XXXII (1970), s. 203-214; G. Yver - [Ch. Pellat], "Berbers", *EI²* (İng.), I, 1174-1178; H. T. Norris, "al-Murâbitûn", a.e., VII, 583-589; P. Chalmeta, "al-Murâbitûn", a.e., VII, 589-591; Chantal de la Veronne, "Sanhâdjia", a.e., IX, 18; İbrâhim Harekât, "Gâniye", *DİA*, XI-II, 354-355; Mehmet Özdemir, "Hammâdiler", a.e., XV, 489-490; a.m.f., "Lemtûne", a.e., XXVII, 137-138; M. Haroun, "Sanhaja", *Encyclopaedia of the World Muslims* (ed. N. Kr. Singh - A. M. Khan), Delhi 2001, IV, 1269-1270; "Sanhâce", *Ma'lemettü'l-Mağrib*, Rabat 1423/2002, XVI, 5563-5566.

MEHMET ÖZDEMİR

SANHÂCİYYE

(الصنحية)

Endülüsli süfi

İbnü'l-Arif es-Sanhâcî'ye

(ö. 536/1141)

nisbet edilen

ve Arîfiyye adıyla da bilinen bir tarikat

(bk. İBNÜ'L-ARİF).

SÂNİ'

(الصانع)

Daha çok kelâm âlimleri tarafından Allah veya hâlik ismi yerine kullanılan bir terim.

Sözlükte "yapmak, işlemek, sanatkârane ve maharetle yapıp meydana getirmek" anlamındaki sun' kökünden türeyen sâni' "yapan, sanat ve maharet çerçevesinde işleyip meydana getiren" demektir. "Mutlak mânada iş yapmak, eylem gerçekleştirme" anlamına gelen fi'l kelimesi şuursuz varlıklara da nisbet edildiği halde "belli bir amaca yönelik olarak düzenli bir şekilde iş yapmak" anlamını içeren sun'un bu varlıklara nisbeti mümkün değildir (Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şn'" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, "şn'" md.).

Kur'an-ı Kerim'de evrendeki işleyişin belli bir düzen içinde seyrettiği ifade edilirken bunun her şeyi sapasağlam kurup yürüten Allah'ın sanatkârane işi (sun') olduğu belirtilmek suretiyle kavramın kök kelimesi O'na izâfe edilir (en-Neml 27/88). Yine Kur'an'da Firavun'un erkek çocuk katliamından Hz. Mûsâ'nın kurtarılması ve onun sarayında büyütülüp yetiştirilmesinin çetin şartları anlatılırken, "Ben seni kendim için seçip yarattım" meâlindeki âyette (Tâhâ 20/41) sun' kökünden bir fiil (İstana'tü) Allah'a nisbet edilmiştir. Müfessirler bu âyetin tefsirinde, Hz. Mûsâ'ya değer verilip yüceltilmesini onun Allah'ın elçisi olarak seçilmesi ve kendisine O'nun adına insanlara hitap etme görevinin verilmesiyle izah ederler (Taberî, XVI, 211; Fahreddin er-Râzî, XXI, 56). Sun' kavramı çeşitli hadislerde yer almakla birlikte sâni' şeklinde ilâhî bir sifata rastlanmamıştır. Hz. Peygamber'in yeni bir elbise edindiğinde yaptığı şu duada sun' fiili dolaylı şekilde Allah'a izâfe edilmiştir: "Allahım! Övgü ve senâ ile anılmak sana mahsustur. Bu elbiseyi bana giydiren sensin. Yeni giysimin iyilik getirmesini ve onun için mukadder olan (sun') hayrı talep eder, kötülük getir-